

P Á L F E R E N C

A felsőőri templom építésének pénzügyi hátteréhez

1943-ban a Dunántúli Protestáns Lapban dr. Tóth Endre teológiai tanár egy terjedelmes írást közölt Jókai és Pápa címmel. Elbeszélése szerint a Jókai Mór egy balatoni hajóútja során hallotta Pápa egykori jeles polgárának, Kenessey Istvánnak (? , 1677 vagy 1678. - ?, 1750) történetét. Kenessey, Esterházy Antal mellett a kuruc oldalon szolgált a Rákóczi-szabadságharcban, majd jelentős politikai karriert befutva, élete vége felé a Dunántúl egyik legnagyobb földbirtokosai közé nőtte ki magát. A tulajdonát képezte Mezőlak község, a Badacsonyan egy jelentős szőlőbirtok, valamint egy pápai és egy szentgáli ház is.¹ Szinte minden, amibe belekezdett, arannyá vált kezei között...² 1710 körül megnősült, feleségül vette Szondy Zsuzsannát, Séllyei István egykori gályarab püspök unokáját, egy református prédikátor lányát. 40 évnyi házasság után, 1750-ben Kenessey gyermektelenül, nagy vagyont hagyva feleségére, meghalt. Szondy Zsuzsanna azonban nem sokáig maradt egyedül, hamarosan hozzáment az olasz származású Castiglione Eudemius ezredeshez. 1753-ban azonban Szondy Zsuzsanna is elhunyt, hatalmas vagyon hagyva így Castiglione-ra.

Ma már tudjuk, dr. Tóth Endre, minden bizonnyal tévedett: Eötvös Károly szerint Jókai egy gazdag komáromi gabonakereskedőről, Domonkos Jánosról mintázta Tímár Mihályt.³ Domonkos, mind térben, mind időben, mind pedig tevékenységében valóban nagyobb hasonlatosságot mutat a regényhősre, mint a XVIII. század elején élt Kenessey, aki elsősorban politikai színéváltozásának köszönhetette vagyonát.

A Kenessey-féle történet mindenesetre érdekes, és értékét nagyban növeli, hogy az esetnek vasi vonatkozása is van. Szondy Zsuzsanna ugyanis – első férje intencióit követve – jelentős összeget hagyott a református egyház céljaira: a pápai és a debreceni református kollégiumokra, támogatta a dunántúli ifjak debreceni tanulását, finanszírozta fiatal joggyakornokok pályakezdését, illetve komoly adományokat tett a szegények támogatására is. Mindemellett Chernelházy Chernel László⁴ valamint Szeremley Károly⁵ főgondnokok közbenjárására mintegy 2000 rajnai forinttal támogatta a felsőőri református templom építését is.

A felsőőri református eklézsia számára ez a hallatlanul nagy összeg talán a lehető legjobbkor jött. A gyülekezet az 1681-es soproni országgyűlés óta az egyetlen Vas vármegyei református artikulási helynek mondhatta magát. S mint ilyen, engedélyt kapott oratorium, prédikátor- és tanítólak építésére, azonban a XVII. században elszenvedett üldöztetések miatt csak egy fából épült, zsúpfedeles templomot engedhetett meg magának az eklézsia, amely az egész Vas vármegyéből ide zarándokló hívek nagy száma miatt így is úgy is kicsinek bizonyult.⁶

Chernelházy Chernel László – aki egyébként már eleve 6 hold földet adományozott a gyülekezetnek a tanító és lelkész fizetésének biztosítására – 1756-ban kamatra magához vette a Szondy-féle hagyatékot, majd 1766-ban azt – szintén kamatra – átadta Szeremlei Károly özvegyének, Szentpéteri Juditnak. Az alapítvány így tőkésített kamatai jelentősen hozzájárultak a templomépítés elkezdésének lehetőségéhez.⁷

1764-ben Chernel László és Szeremley Károly személyesen vitték Mária Terézia királynőhöz építési kérelmüket. A helytartótanács által kirendelt bizottság a megye részéről kedvező véleményt adott, de Széchenyi György győri püspök – követve a felsőöri katolikus plébános jelentését és szándékát – ragaszkodott a fatemplom megmaradásához. Hosszadalmas levelezések és kérvényezések után végül is 1769-ben aztán mégis nekikezdhettek a felsőöri kálvinista hívek kőtemplomuk építéséhez. Ma is ez a temploma a gyülekezetnek.

Az alább közölt dokumentum másolat egy a helytartótanács részére küldött jelentésből amely a Vas Megyei Levéltár Megyegyűlési Iratai között, az 1784. év szeptember 27-i közgyűlés 155. csomójában található. 1715 óta ugyanis az egyházaknak az általuk kezelt alapítványokról elszámolást kellett küldeniük az uralkodónak. Miután 1723-ban létrehozták a helytartótanácsot, ezek a jelentések ide futottak be.⁸ A dokumentum minden bizonnyal a felsőöri gyülekezet libellusából, alapítványi könyvből lett kimásolva. Jelentősége abban áll, hogy bepillantást enged az egyház vagyongazdálkodásába, amelynek alapját – a stóla díj, valamint a hívek által fizetett hozzájáruláson túl – a pénzkölcsönzés jelentette.

A forrást a magyar helyesírás szabályait követve szöveghűen közlöm, megtartva azonban tájnyelvi sajátosságokat és az archaikus kifejezéseket, illetve a személy- és helyneveket betűhíven írtam. Az idegen nyelvű szavakat lábjegyzettel láttam el, az egyértelmű rövidítéseket (mtgos=méltóságos, apr=aprilis, for=forint stb) jelzés nélkül oldottam fel, könnyítve ezzel az olvasást.

KIVONAT A FELSŐÖRI LIBELLUSBÓL

Anno 1756 die 19. aprilis.⁹ Én Chernel László, említett méltóságos Szondi Susanna asszony testamentarius executora,¹⁰ és aszerint constituált curator¹¹, minthogy ezen idő előtt, ámbár mindjárt a megboldogult testatrix¹² asszony ó nagysága testamentomának publicatioja¹³ után, (mely volt die 14. aprilis 1753.) azonnal intimáltam¹⁴ ezen Fölső Eöri helvetica confession¹⁵ lévő szent eklézsia előjáróinak, hogy a megnevezett méltóságos asszony ónagysága 2000 Rehenes¹⁶ forintot hagyott tégyen. Az én ordinationom¹⁷ szerint leendő, s testamentaliter deducalt modalitással¹⁸, administralando¹⁹ végre, de némely akadékok miatt így öszve nem jöhöttem ó kegyelmekkel, hogy eddig az eránt illyes libellust²⁰ formálhattunk volna, és így a dolognak kívántató emlékezetire, abba inscribáltuk²¹ volna. Most azért az Úristen időt és alkalmatosságot engedvén, mi napon tiszteletes prédikátor uramat, Török Ferenc úramat, nem különben Tekintetes nemzetes és vitézljő Adorgyán Ferenc uramat, az említett szent eklézsia és gyülekezet mostani curatorát, nagyságos nemzetes és vitézljő Osbát János, és Mért Mátyás öreg esküdt, és Imre János ifjú tanács- és Muth János egyházfia ura-

imékat, másokkal együtt tiszteletes prédikátor úr házához convocálván²² ad aeternam rei memoriam²³ az ő kegyelmek jelenlétében inscribálván, hogy én az említett 2000 forint öt per centum²⁴ gondviselésem alatt a szent eklézsia számára, a testatrix méltóságos asszony öngyagsága dispositiója²⁵ szerint magamnál conserválván²⁶ tartozom mind addig, míg nem a capitalist²⁷ nem consignálom²⁸ egészben. Annak interessét²⁹ annuatim administrálni³⁰ és fizetni, úgy mindazonáltal mivel, hogy most az Úristen kegyelméből annyira való szüksége nincsen a szent gyülekezetnek, hogy annak interessét in toto vel parte³¹ arra kénytelenítették fordítani. Ellenben vagyok oly jó szándékkal, ebben egyetértvén a szent eklézsia előjáróival, hogy jövődőben történhető nagyobb szükségeknek sublevatiójára³² nézve, a praedeclarált³³ 2000 capitalis summának interesséből is valamely capitalisokat csinálnánk és így ezeknek interessével segétezen az eklézsia napról-napra történhető szükségait a szent gyülekezetnek. Ahonnét observatióra annotálom³⁴ itt, hogy mivel több testamentarius executor és curator uraimék dispositioja szerint az első esztendőre egy legatumra³⁵ sem adathatott ki az interes. Azért hogy valamely Keresztes Mihálnál lévő kétezer és 200 egynihány forint adósságot adván méltóságos Castillione úr a legatimoknak excontentatiójára³⁶ azonban azon summát mai napig is Csejtey Sigmond curator úr /kire bizatott/ azt nem incassálhatta³⁷, következendőképpen a legatariusokat³⁸ nem tehetett máskint kifizetni a curator uraiméknak, hanem ex interesse primi anni³⁹ de máskint is nagy summa coalescált⁴⁰ /melyet említett Marchio consignált a legatumoknak excontentatiójára/ expendenti⁴¹ interesse capitalium assignatarum⁴² melyeknek ugyan csak interesse nem lett volna és így ebből a respectusból⁴³ is dissensus⁴⁴ eshetett volna a legatariusok között, kiknek tudniillik illyes interes nélkül való capitalis esett volna, és így bizonytalan, ki vallhatott isménd máskint is valamely hátramaradást. Accedálván⁴⁵ az is, hogy hát ha méltóságos generális Castiglione úr öngyagsága még továbbra is húzta volna a testamentumnak publicatióját és a legatariusok excontentatióját ezt differálta⁴⁶ volna, ki tehetett volna róla, és így ezeket considerálván⁴⁷, a legatariusok információjára convocálnom ezt expresse kívántam⁴⁸. Ne talán nem jól gondolkodhatnának a curatorság felől, én mindazonáltal jó lelkesmerettel ajánlom, hogy ha Keresztes Mihályon valamit Csejtey Sigmond úramon annyiban incassálhat, hogy az első esztendőre való interest is in toto, vel parte lehet bonificalni⁴⁹ a szent eklézsia részéről vigyázok és igyekezem arra elmaradván azért pro primo anno⁵⁰ az interesse a 200 forintnak id est⁵¹ a die 14. aprilis 1754. usque diem 14. aprilis 1755 percipiált⁵² 100 Rhenes forint interest, én, mivel az eklézsia az ő idejében érette, amint meg írtam vala, nem küldött, hogy hejában ne heverjen, ki adtam ugyan interesre 6 pro cento /in hoc respectu⁵³ nem lévén ellenkező dispositio a testamentomban/ amely 100 Rhenes ibidem usque diem 14-am aprilis 1756 currentis⁵⁴ járandó interessét íme most azaz 6 forintot megfizettem, és mivel ismét, a die 14-a aprilis anni praesenti 1755 usque proxime praeteritam diem 14 aprilis anni labentis 1756 a mater capitalis⁵⁵ 2000 Forintnak 100 Forint interessét is vettem, azt is interesre ki kell adni, és ugyan e végre kész vagyok most consignálni, vagy ha magamnál maradna is, annak törvényes

interessét és így pro futuro már 200 forintnak illyes interessét is tölem várja a szent eklézsia.

Azonban méltóságos generális Eudemius Marchio a Castiglione Uram ónagysága hajolván szép kérésre, azon nyolcvan egynéhány lat⁵⁶ ezüstből álló mosdó és hozzá való ugyan ezüst kannát is nekem adta, melyet szegény megboldogult emléttet testatrix asszony a pápai helvetica eklézsia számára rendelt volt, de onnét tollálatván az exercitium⁵⁷, medio tempore⁵⁸ generalis uram ónagysága, mint sokszor írt testatíve asszony universalis haeresse⁵⁹ kezénél maradt, azon ezüst partékát is én a szent eklézsianak úgy transferálok⁶⁰, hogy azt tiszteletes prédikátor uraimék a szent keresztelési alkalmatosságra rendelvén az eklézsia több clenodiumával⁶¹ hűségesen tartozzanak conserválni és az eklézsia előljárói semmi úton és módon ne alienálhasák⁶², hanem inkább conserválják.

Actum in possessione praeattacta⁶³ Fölső Eör die 19-a aprilis 1756. praescriptis⁶⁴. Chernel László m.p.⁶⁵

Hogy tekintetes nemzetes és vitézlő Chernelházy Chernel László uram a megírt és praeducált⁶⁶ módon minket convocálván előttünk, így ratiocinált⁶⁷, recognoscáljuk és ő kegyelmét respective quietáljuk⁶⁸. Anno mense die et loco, in praescriptis.⁶⁹

Coram me Carolo Szerencsei m. p.

Coram me Francisco Török pastore loci⁷⁰. mp. Adorgyán Ferenc m.p. Osváth János esküdt m.p. Imre János ifjú tanács m. p. Mérth Mátyás crux⁷¹.

Muth János egyházfia m. p.

Hogy Chernelházy Chernel László Uram mint néhai Méltóságos Szondi Susanna asszonnak, utóbb méltóságos generális Marchio Eudemius a Castiglione uram ónagysága (Titulált) Házastársának testamentomának egyik executora és respective azon testamentumnak tenora szerint constituáltatott curator, azon 2000 forint capitalist, melyet nevezett méltóságos asszony ezen fölső eöri helvetica confession lévő szent eklézsia számára testamentaliter hagyott volt, és annak interessét usque diem 14-am praeteni mensis aprilis anni delabentis 1766.⁷² járandót emléttet Chernel László úr (mint fellyebb ezen libellusnak tenorából⁷³ ki tetszik) maga őkegyelme fizette keze közül (beteges circumstantiáira⁷⁴ nézve) kiadván és azt tekintetes nemzetes és vitézlő köztünk lakozó Pelsőczy Szeremlyei Károly uramnak és az asszonynak tekintetes nemzetes Szent Péteri Judith asszonynak a testamentumnak tenore⁷⁵ szerint kölcsön öt per centum járandó interesre elocálta⁷⁶ és most emléttet Szeremlyei Károly úr és Szent Péteri Judith asszony azon 2000 forintról adott, és sub 14-a mensis praeteriti aprilis anni de labentis 1766 praenotati emanált chartabiancalis obligatoriájokat most effective kezünkhez is adott, praesentibus recognoscáljuk és együtt mint feljebb sokszor meg írt 2000 forint capitalis, mind annak öt per centum, interesse eránt nevezett Chernel László uramat és successorit qualiter quietáljuk⁷⁷, ami illeti pedig a feljebb deducált mód szerint nőtt harmadik ezer forint mivel azt az oratoriumnak épületeire készen kell tartani, nem akadván pedig oly ember, ki ily okkal magához venni, hogy mindenkor elő kellő szükségére a szent eklézsianak azt egészen, vagy abból annyit

mennyi szükségére nézve a szent eklézsiának kívántatnék, ezen harmadik ezer forintokat Chernel László úr in forma et modo depositi⁷⁸, magánál tartja, mindazonáltal azt ígervén, hogy ő kegyelme rész szerint és az egész summát is (melyet most is offerált⁷⁹ ő kegyelme) valamikor kívánják, tartozik megfizetni, és maradéki is ezzel tartozni fognak, ama meg írt más 2000 forintnak interessét pedig ad diem 14 an aprilis esztendőnkint Szeremlyeik és Szent Péteri Judith asszony, sőt még maradéki is tartozván punctualiter⁸⁰ megfizetni, arról itidem mi is számot adni, (és azt azon libellusba iratni) a capitalis 2000 jó helybe elocálom megtartván egészlen, hogy ezen dolgok eránt meg maradékink is és ezen szent eklézsia előljárói és jövendőben élő tagjai is informatiót és tudományt vehessenek.

Felső Eörben 30-a novembris 1766. Szeremlyei Károly m. p. l. s.⁸¹ Szép János ezen Felső Eöri szent eklézsiának mostani predikátora. m. p. l. s. Imre János ezen Felső Eöri helységnek actualis eskütyte m. p. l. s. Páll János crux Pongrácz Mihály m. p. l. s. Mérth János egyházfia crux, Fölly Sámuel m. p., Csuporos Ferenc szent eklézsiának oskola rectora⁸² m. p.

JEGYZETEK

- 1 Haris Andrea: A pápai Kenessey-Szondy ház építéstörténete. In: Pápai Múzeumi Értesítő. Szerk.: Ilon Gábor. Pépa, 1998. 137.
- 2 Dr. Tóth Endre: Jókai és Pépa. Dunántúli Protestáns Lap. 1943. május 2. 2. p.
- 3 Mácza Mihály: Jókai komáromi „Aranyembere”. Limes. Komárom Esztergom Megyei Tudományos Szemle. 1995. 4. sz. 17.
- 4 Chernelházy Chernel László (?.-?,1770) Debrecenben és Pozsonyban tanult, A dunántúli református egyház fő curátora 1760-1770. Felesége Szeremley Eszter, Szeremley Károly testvére.
- 5 Szeremley Károly: Szeremley György fia, Szentpéteri Judit férje.
- 6 Gueth Sándor: A felső eöri evang. reform. egyház története. Szombathely, 1873. 4. p
- 7 Pataky László: Az őrsegi református egyházmegye története.[Budapest], 1992. 184. p.
- 8 Dr. Trikál József: Az ájtatos alapítványok és az alapítványi jog története. Hittudományi Folyóirat 1903. 650. p.
- 9 Anno 1756. die 19. aprilis (latin): 1756. év április 19. nap.
- 10 Testamentarius executora (latin): végrendeleti végrehajtója.
- 11 constituált curator (latin):kirendelt gondnok.
- 12 testatrix (latin): örökhagyó
- 13 publicatioja (latin): kihirdetése.
- 14 intimaltam (latin): felszólítottam
- 15 confession (latin): hiten.
- 16 rehnes: rajnai
- 17 ordinatiom (latin): rendelkezésem
- 18 testamentaliter deducalt modalításal (latin): végrendeletileg elrendelt módon
- 19 administralando (latin): kezelendő, hajtandó.
- 20 libellus (latin): könyvecske. Itt az a könyv, amelybe az egyházközség bevételei és kiadásai bejegyzésre kerültek.
- 21 inscribáltuk (latin): beírtuk.
- 22 convocaltatván (latin): egybehíva.
- 23 ad aeternam rei memoriam (latin): örök emlékezetül.
- 24 per centum (latin): százalék.

- 25 dispositiója (latin): rendelkezése.
- 26 conserválván (latin): megőrizvén.
- 27 capitalis (latin): tőke.
- 28 consignáлом (latin): hitelesítem, igazolom.
- 29 interessét (latin): kamatait.
- 30 annuatim administralni (latin): évente vezetni.
- 31 in toto vel parte (latin): egészben, vagy részben.
- 32 sublevatiojára (latin): enyhítésére.
- 33 praedeclarált(latin): előbb kihirdetett.
- 34 observatoria annotáлом (latin): megfontolásra ajánlom.
- 35 legatumra (latin): hagyatékra.
- 36 Excontetatiojára (latin): kielégítés
- 37 incassálhatta (latin): behajthatta.
- 38 legatarius (latin): örökhatyó.
- 39 ex interesse primi anni (latin): az első év kamataiból
- 40 coalescált (latin): egyesül.
- 41 expendent (latin): kifizetett
- 42 interesse capitalium assignatorum (latin):
- 43 respectusból (latin): tekintetből.
- 44 dissensus (latin): ellentét.
- 45 accedálván (latin): hozzájárulván.
- 46 differálta (latin): megkülönböztette
- 47 considerálván (latin): megfontolván.
- 48 expresse (latin): kifejezetten
- 49 bonificálni (latin): kárpótolni.
- 50 pro primo anno (latin): első évre.
- 51 id est (latin): azaz
- 52 a die 14. aprilis 1754. usque diem 14. aprilis 1755 percipiált (latin): 1754. április 14-től 1755. április 14-ig átvett.
- 53 In hoc respectu (latin): ezt figyelembe véve.
- 54 currentis (latin): jelenlegi, folyó.
- 55 a die 14-a aprilis anni praesenti 1755 usque proxime praeteritam diem 14 aprilis anni labentis 1756 a mater capitalis (latin): Folyó év 1755 április 14-től majdnem múlt
- 56 lat: súlymérték, attól függően melyik lat-ot alkalmazzák, 1 lat kb másfél kg.
- 57 tollálatván az exercitium (latin) felfüggesztetett a [vallás]gyakorlat. 1752 és 1783 között a protestáns vallásgyakorlat Pápán szünetelt. A református kollégium Adásztevelen kapott menedéket.
- 58 medio tempore (latin): időközben.
- 59 haerese (latin): örököse.
- 60 transferáлом (latin): áthozom.
- 61 clenodiumával (latin): drágaság.
- 62 alienálhassák (latin): idegeníthessék el.
- 63 Actum in possessione praeattacta (latin): Tétetett az előbb említett
- 64 praescriptis (latin): kihirdetett.
- 65 m.p.=manu propria (latin):saját kezűleg.
- 66 praededucált (latin): elővezetett.
- 67 racionicált (latin): számvétést tett.
- 68 respective quietáljuk (latin): megfelelően nyugtázzuk.
- 69 Anno mense die et loco, in praescriptis (latin): Év, hónap, nap, fent írva.
- 70 pastore loci (latin): a helység lelkésze.
- 71 crux (latin): kereszt.

- 72 interessét usque diem 14-am praeterit mensis aprilis anni delabentis 1766. (latin): kamatját múlt április hó 14-ig folyó 1766 év.
- 73 sub 14-a mensis praeteria aprilis anni de labentis 1766 praenotati emanált chartabiancalis obligatoriájokat (latin): 1766. április 14-én kiadott kitöltetlen kötelezvényt, jelenlévők elismerjük
- 74 circumstantia (latin): körülmény.
- 75 tenore (latin): értelmében.
- 76 elocálta (latin): kihelyezte.
- 77 successoris qualiter quietáljuk (latin): örököseit ugyanúgy nyugtázzuk.
- 78 in forma et modo depositi: formájában és módjában letett.
- 79 offerálta (latin): felajánlotta.
- 80–81 punctualiter (latin): pontosan.
- 82 m. p. l. s.= manu propria, locus sigilli (latin): saját kézzel, a pecsét helye.
- 83 rectora (latin): vezetője, iskolamestere.

Templom, amely összeköt

ALSÓBELED EGYHÁZTÖRTÉNETE

1777-TŐL 1920-IG

A Pinka völgyében fekvő, ma az ausztriai Bildeinhez tartozó Alsóbeled község a trianoni békeszerződésig a történeti Vas vármegye részeként a Szombathelyi Járáshoz tartozott. A falut, a Pinka völgyének több más községéhez hasonlóan (Vaskeresztes, Pornóapáti) a történelem folyamán végig német anyanyelvűek lakták. A települést tehát földrajzi adottságai és az egykori közös közigazgatás miatt már eleve számos szál köti a környező magyarországi községekhez.

A fentiek mellett a kutatók és a helytörténészek figyelmét eddig elkerülte egy nagyon fontos vallási és ideológiai kapocs, amely Alsóbeled és a Pinka völgyének több más települése között fennáll. Az egykori pornó apátság falvai az uradalomhoz tartozó jogok és kötelezettségek okán egyfajta szimbiózisban éltek egymás mellett.

A pornói apátságot a XII. század végén a Ják nembeli Mika (Mycha) alapította. Mika unokája, I. Csépán fia, 1219-ben belépett a szentgotthárdi ciszterciak közé, s kérelmére a pornói monostort alávetették a szentgotthárdinak. Ezt II. András király 1221-ben engedélyezte. A Pinka mocsarain létrejött monostor fenntartására az alapító Alsóbeleddel együtt négy falut rendelt. Ezekben a falvakban minden bizonnyal már a ciszterci szerzetesek vállalták magukra az egyházszervezés feladatát, így valószínűleg ők építették fel a vaskeresztesi és az alsóbeledi templomokat is.

Az apátsági uradalom birtokosa egyháztörténeti szempontból különös jelentőséggel bírt, ugyanis ő rendelkezett az uradalomhoz tartozó falvak kegyúri jogával. A kegyúri jog ősi, középkori gyökerekkel rendelkezik. Több változata ismert: létezett intézményhez és földhöz kötött kegyúri jog. Magyarországon elsősorban ez utóbbi terjedt el. A jog lényege, hogy az a birtokos, aki templomot alapított, birtoka tulajdonjogával magára vállalta a megalapított templom, plébánia vagy iskola karbantar-